

FRI-ONLINE-1-PP-02

SOCIAL-PEDAGOGICAL SUPPORT FOR THE ELDERLY AND THE ELDERLY THROUGH SOCIAL SERVICES IN THE COMMUNITY - NEED AND CHALLENGE²

Assoc. Prof. Bagryana Ilieva, MA, PhD

Department of Pedagogy, Psychology and History,

University of Ruse

Phone: 082-888 219

E-mail: bilieva@uni-ruse.bg

Assistant Dima Spasova, PhD student

Department of Pedagogy, Psychology and History,

University of Ruse

Phone: 082-888 234

E-mail: dspasova@uni-ruse.bg

***Abstract:** This article is the result of an empirical study conducted to identify the need for the use of social services in the community by the elderly and the existing problems in the social system related to them. The intentions are to bring out the reasons for satisfaction with the use of the existing social services and the possibility to access the disclosed ones.*

***Keywords:** Social services, Social policy, Human rights, Specialized institutions, Community, Family, Elderly and senile people.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Действащите нормативни и стратегически документи в социалната политика в подкрепа на пълнолетни лица са разработени и базирани на основните принципи, залегнали в Конвенцията за защита правата на човека и основните свободи, като уважение към правата и достойнството; недискриминация; непекъснатост и индивидуализиране на подкрепата и др. Широко отвореният вход за настаняване на нуждаещи се в специализираните институции нарушава основни права, залегнати в Конвенцията за правата на човека (чл. 8), като на преден план се извежда правото му на „семеен живот“ (Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, изм. ДВ. бр.38 от 21 Май 2010 г.).

Грижата за пълнолетните и възрастни хора, които не могат да разчитат на близките си хора все още са с приоритет настаняване в специализираните институции.

Броят на специализирани институции за лица в напреднала и старческа възраст към 30 септември 2017 г., финансирани от държавния бюджет като делегирани от държавата дейности са 82бр. с капацитет над 5000 (План за действие, 2018).

Изложените данни са притеснителни, тъй като броят им е все още голям, а настаняването в тях е почти единствен начин за оказване на помощ на семействата, които не са в състояние да се справят с отглеждането им. Нужно е да се отбележи факта, че не се преодолява този стереотип от близки и от самите нуждаещи се.

В социално-икономическата обстановка след 1999 г. на възрастните хора се предоставят услуги, гарантиращи основни социални права чрез нова система от дневни и почасови грижи. През 2002 г. в страната се приема Нова стратегия, в която сред

² Докладът е представен на конференция на Русенския университет на 13 ноември 2020 г. в секция Педагогика и психология с оригинално заглавие на български език: СОЦИАЛНА-ПЕДАГОГИЧЕСКА ПОДКРЕПА ЗА ЛИЦА В НАПРЕДНАЛА И СТАРЧЕСТА ВЪЗРАСТ ЧРЕЗ СОЦИАЛНИТЕ УСЛУГИ В ОБЩНОСТТА – НЕОБХОДИМОСТ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА.

приоритетните цели са намаляването броя на лицата, настанени в специализираните институции, и разкриването на социални услуги. Аргументът, който се изтъква е: хората да останат в своята си общност, тъй като институционализацията води до трайна социална изолация.

ИЗЛОЖЕНИЕ

„Социалните услуги са дейности, които подпомагат и разширяват възможностите на лицата да водят самостоятелен начин на живот и се предоставят в специализирани институции и в общността. Социалните услуги се основават на социална работа и са насочени към подкрепа на лицата за осъществяване на ежедневните им дейности и постигане на социално включване. Те се предоставят съобразно желанието и личния избор на лицата, които се нуждаят от тях“. След влизане на Закона за социалните услуги в страната през 2020 г. видовете СУ се разнообрази, като обобщението не е с оглед наличието на риск, а с приоритет спецификите на подкрепата към всяка една от големи групи (деца, пълнолетни лица и семейства) изисква (ЗСУ, 2020 г.).

Системата за социални услуги в България се разширява през последните години. Анализ на информацията от 2005 до 2019 г. показва, че се наблюдава постепенно увеличение броя на социални услуги в общността. В края на 2005 г. разкритите социални услуги в общността са 87 с капацитет на обслужване 2 351 места. През 2006 г. броят им е нараснал на 136 с капацитет на обслужване 3 633 места (Отчет за дейността на АСП, 2006). Към 31.12.2019 г. на територията на страната функционират 720 социални услуги за пълнолетни лица, като държавно делегирана дейност (АСП, Отчет за дейността на АСП, 2019).

Цифрите красноречиво говорят за успешна реформа в посока на разкриване на социални услуги през последните години. Причината за този ръст са приетите нормативни документи, като Националната стратегия за дългосрочна грижа през 2014 г. и План за действие за изпълнение на Националната стратегия. Чрез тях се цели създаване на концептуалната рамка за изграждане и развитие на ефективна съвременна система от социални услуги за дългосрочна грижа с акцент върху деинституционализацията на грижата към възрастните хора и „подпомагане на процесът на реинтеграция“ (Radoslavova, L., 2018).

Специфична цел в Общинската стратегия за развитие на социалните услуги в град Русе е „Привеждане на съществуващите, а при необходимост, разкриване на нови, съответстващи на националните приоритети, социални услуги за осигуряване на условия за спокоен и достоен живот на старите хора“. Като целеви групи в стратегията са посочени възрастните хора в институциите, както и самотните стари хора. В стратегията още се казва, че „последните демографски тенденции показват значителен дял на самотни стари хора, голяма част от които живеят в отдалечени населени места... Услугите за самотни хора ще включват подкрепа в тяхното ежедневие за задържането им в обичайната им среда и посрещане на основните им нужди“ (Общинска стратегия 2016-2020)

Най-често срещаните социални услуги в общността за лица в напреднала и старческа възраст са (ППЗСП):

➤ „Домашен социален патронаж“ – комплекс от услуги, предоставяни по домовете, свързани с доставка на приготвена храна, поддържане на лична хигиена и хигиена на жилищните помещения, обитаване от потребителя; съдействие за снабдяване с необходимите технически помощни средства, покупка на стоки от първа необходимост и лекарства, заплащане за тяхна сметка на текущите разходи за ел. енергия, вода, телефон и др.;

➤ „Дневен център за стари хора“ е форма на социална услуга за подкрепа на възрастни и стари хора за цялостно обслужване през деня, свързана с предоставяне на храна и подпомагане на социалното им включване, задоволяване на ежедневни, здравни и рехабилитационни потребности, включително свободното време и личните контакти.

➤ "Личен асистент" е лице, полагащо почасови грижи в домашна среда на деца/пълнолетни лица, които са в невъзможност за самообслужване, с цел подпомагане на задоволяването на ежедневните им потребности от битов и социален характер.

➤ "Социален асистент" е лице, предоставящо почасови услуги в домашна среда на деца/пълнолетни лица с ограничения или невъзможност за самообслужване, подпомагащи задоволяване на потребностите им от организация на свободното време, спомагателни дейности и социално включване.

➤ "Домашен помощник" е лице, предоставящо почасови услуги в домашна среда на пълнолетни лица с ограничения или невъзможност за самообслужване, насочени към задоволяване на основни жизнени потребности от битов характер.

➤ "Център за социална рехабилитация и интеграция" е форма на почасова подкрепа, свързана с извършване на рехабилитация и социални и психологически консултации, съдействие за професионално ориентиране и реализация, възстановяване на умения за водене на самостоятелен живот, изготвяне и осъществяване на индивидуални програми за социално включване.

В някои населени места (например в гр. Русе) функционират следните иновативни социални услуги:

➤ Проект „Патронажна грижа за възрастни хора и лица с увреждания – чрез него се създава действащ модел на патронажни грижи за лица, с цел обезпечаване и подпомагане, медицинска грижа и обслужване, както и с риск от изолация от обществото.

➤ Центърът за Домашни грижи, който реализира и услуга „Кухня на колела” – чрез тях се предоставя храна по домовете и се извършва социална подкрепа на нуждаещи се възрастни хора.

➤ Услуга „Споделена грижа“, която предоставя почасови услуги по домовете за възрастни хора и хора с увреждане с цел предотвратяване на настаняването в институции.

От направеното изложение става ясно, че има разкрити социални услуги, но съществуващите и други форми на подкрепа, които се оказват недостатъчни за значителен дял от старите хора. В по-малките населени места най-често се среща услугата домашен социален патронаж. Липсата на ресурс в общинската администрация е причина да не се реализират социални услуги, като личен и социален асистент или домашен помощник. Правото на ползване на социални услуги не е ограничено от доходи, здравословни, образователни, имуществени, пол увреждане и др. критерии. Реално ограничението на достъпа до тях е в резултат на недостатъчната развита мрежа в страната и от липсата на разнообразие на тези услуги, което се явява трудност за реализиране на дефинираното право на ползване.

Установената невъзможност за достъп до социални услуги увеличава ангажираността на семейство, близки и приятелски кръг. Предоставянето на подобен вид социална и личностна подкрепа дава осигуряване на лицата да останат и да живеят в семейна среда. Взаимоотношенията, които се създават имат за цел промяна на кризисната ситуация или помощ за намаляване на страданието на лицето. Намесите за промяна на житейски кризи и затруднения често се нуждаят от включване на специфичното поле на социалната индивидуална работа, а това е невъзможно, предвид ангажираността на близките от семейната и обкръжава среда. В подобна ситуация, средата, в която живее лицето става незащитена, несигурна и неадекватна за задоволяване на потребностите му. Загубата от принадлежност към семейна, приятелска или друга социална група е повод за тревога, стрес или увеличени психоемоционалните ресурси у лицето. Нарастват тревожните преживявания и уязвимостта му, а това още повече разрушава социалното, психоемоционалното и здравно му състояние. Липсата на ресурси в семейната и обкръжаваща среда за задоволяване на нуждите на нуждаещото се лице и липсата на съществуващи социални услуги в общността са причина да се предприеме крайната мярка, която се изразява в извеждането му от семейната среда.

За установената необходимост и недостиг от социални услуги в общността за лица в напреднала и старческа възраст ще разберем от резултатите от проведеното емпирично изследване. Поставени са следните задачи:

1. Извеждане на причините, които водят социалните услуги да са привлекателни и приложими;
2. Да се посочат причините за отказ от ползване на социални услуги, както и обстоятелствата за невъзможност за достъп до тях.

Целта на провежданото изследване е да се установи необходимостта от социални услуги в общността и съществуващите проблеми в социалната система, свързани с тях.

Обемът на извадката е 40 лица, навършили възрастта за придобиване право на пенсия за осигурителен стаж и възраст съгласно чл. 68, ал. 1 - 3 от Кодекса за социално осигуряване. В целевата група се включват лица, които са с увреждания и имат процент намалена работоспособност, установен с експертно решение на ТЕЛК/НЕЛК. Събраната информация в изследването е от две населени места:

- Голям град с над 100 000 жители, където има разкрити немалък брой социални услуги за лица в напреднала и старческа възраст, като: домашен социален патронаж, личен асистент, социален асистент, домашен помощник, център за социална рехабилитация и интеграция, патронажна грижа за възрастни хора, центърът за Домашни грижи и услуга „Споделена грижа“

Малко населено място с около 3000 жители и с действащи следните социални услуги: домашен социален патронаж, личен асистент и социален асистент.

По пол лицата се разпределят на 13 мъже и 27 жени, като 50 % живеят в голям град, останалите изследвани лица в малко населено място. Основно възрастните хора ползват услуга – социален патронаж и след обявяване на извънредното положение – топъл обяд. След обработване на анкетите, става ясно, че 2 жени и 4 мъже от малкото населено място ползват социална услуга – социален патронаж и 11 жени и 3 мъже от големия град ползват само социалната услуга Домашен социален патронаж. От анкетираните на малкото населено място, само 2 жени считат, че социалните услуги са достъпни за възрастните хора, докато в големия град 13 лица считат, че социалните услуги са достъпни за тази целева група. Въпреки, че анкетираните смятат, че услугите са достъпни за възрастни хора, само 9 от големия град споделят, че знаят за действащи социални услуги в града, докато 13 лица от малкия град, споделят, че знаят за действащите социални услуги.

Анализ на получените резултати по следните променливи:

1. Потребност от социални услуги – след анализ на резултатите от проучването се установява, че хората имат основно потребност от услугите – домашен социален патронаж и целеви помощи за отопление. Причината за този резултат се дължи и на факта, че лицата нямат достъп и информация до останалите видове услуги, а в малките населени места и липсват лица, които да ги информират. Друга потребност за ползване е социалната услуга „Социален асистент“. Предоставянето на тази услуга има за своя основна цел удовлетворяването на специфичните потребности на потребителите, а не е без значение и факта, че се реализира почасово.

Услуги, като ЦСРИ и Дневен център, не са познати на възрастните лица и поради това повечето от тях не чувстват потребност да ги използват.

2. Не желание за ползване на социални услуги – от направеното проучване от изследването става ясно, че лицата, живеещи в големия град са по-склонни да ползват различни социални услуги, от тези, които живеят в малките населени места. Прави впечатление, че жените изразяват по-голяма готовност да ползват услуги, отколкото мъжете.

3. Информираност за съществуване на социални услуги – изследваните лица свързват услугите основно с патронажната грижа или целевите помощи за отопление. Не са запознати с начина на работа на останалите социални услуги, ако съществуват в населеното място. Считат, че няма информираност, а там където има, няма услуги, които да са подходящи и

желаят да ползват. В повечето случаи се посочва нуждата от социална услуга, която предоставя социална рехабилитация. Свързват ползването на услуги предимно с представители от дирекция „Социално подпомагане“. В малките населени места за информация са кметствата. Лицата предлагат да има повече „реклама“, „добро проучване и разгласяване“ на наличните услуги чрез „раздаване на брошури, листовки с описание на социалните услуги по домовете“. От проведените анкети само едно лице е запознато, че съществува услугата Център за социална рехабилитация и интеграция /ЦСРИ/ за стари хора и ползва услугата в големия град. Тук трябва да се поясни, че лицето живее близо до самия център (ЦСРИ) и споделя, че има познати, които също ползват услугата.

ИЗВОДИ

В страната се насърчава развиването на социални услуги в общността, тъй като те водят до разширяване на възможностите за водене на самостоятелен начин на живот сред близкото обкръжение, но все още ползването на услугите в специализираните институции е за предпочитане.

От създадените социални услуги през последните 15 години се установи тяхната нужда за подкрепа при наличието на установен риск, а от друга страна – за предотвратяване на настаняването в специализирани институции.

Лицата в напреднала и старческа възраст се нуждаят от непрекъснато информиране и консултиране за рискови ситуации и за ползване на услуги при липса на близки хора, които да им окажат подкрепа. За целта са нужни ангажирани лица от институции на местно и национално ниво, които да се ангажират с информационна дейност за популяризиране на видовете социални услуги.

Липсата на разкрити социални услуги в общността обрича на изолация и незадоволяване на основни потребности. Единствената алтернатива им остава е институционализацията, а напускането на семейната общност е крачка към нарушаване на основно конституционно право „правото на семеен живот“ (Конвенцията за правата на човека (чл. 8).

REFERENCES

Action plan for the period 2018-2021. for implementation of the National Strategy for Long-Term Care, 2018 [Accessed 5 Sept. 2020]. (**Оригинално заглавие:** План за действие за периода 2018-2021г. за изпълнение на Националната стратегия за дългосрочна грижа, 2018 Availableat: <https://asp.government.bg> [Accessed 5 Sept. 2020]

CONVENTION for the protection of human rights and fundamental freedoms, *State newspaper*, 38, 21 May 2010. [Accessed 5 Sept. 2020]. (**Оригинално заглавие:** Конвенция за защита правата на човека и основните свободи, бр. 38, 21 Май 2010 [Accessed 5 Sept. 2020]

Radoslavova, L., (2018) THE STRATEGIES TO OVERCOME EDUCATIONAL INEQUALITIES, JOURNAL OF REPORTS FROM THE ANNUAL UNIVERSITY SCIENTIFIC CONFERENCE 14-15 JUNE 2018, Electronic edition Veliko Tarnovo 2018. (**Оригинално заглавие:** Радославова, Л., СТРАТЕГИИ ЗА ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНОТО НЕРАВЕНСТВО, СБОРНИК ДОКЛАДИ ОТ ГОДИШНА УНИВЕРСИТЕТСКА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ 14-15 ЮНИ 2018г., Електронно издание Велико Търново 2018 г.)

Social Assistance Agency (n.d.). Social Services [PDF] Availableat: <https://asp.government.bg/bg/za-agentsiyata/zakonodatelstvo> [Accessed 1 Sept. 2020]. (**Оригинално заглавие:** Агенция „Социално подпомагане“ (n.d.). Закон за социално подпомагане [PDF] Availableat: Availableat: <https://asp.government.bg/bg/za-agentsiyata/zakonodatelstvo> [Accessed 1 Sept. 2020]

Social Assistance Agency (n.d.). Regulations for application of the act on social assistance [PDF] Availableat: <https://asp.government.bg/bg/za-agentsiyata/zakonodatelstvo> [Accessed 14

Sept. 2020]. (**Оригинално заглавие:** Агенция „Социално подпомагане” (n.d.). Правилник за прилагане на закона за социалното подпомагане [PDF] Availableat: <https://asp.government.bg/bg/za-agentsiyata/zakonodatelstvo> [Accessed 14 Sept. 2020]

Social Assistance Agency (n.d.). Social Services financed by the state budget [PDF] Availableat:<https://asp.government.bg/bg/deynosti/sotsialni-uslugi/sotsialni-uslugi-za-palnoletni-litsa/sotsialni-uslugi-finansirani-ot-darzhavniya-byudzhet> [Accessed 14 Sept. 2020]. (**Оригинално заглавие:** Агенция „Социално подпомагане” (n.d.). Социални услуги, финансирани от държавния бюджет [PDF] Availableat: <https://asp.government.bg/bg/za-agentsiyata/zakonodatelstvo> [Accessed 14 Sept. 2020]

Social Assistance Agency (n.d.). Annual reports of Social Assistance Act 2006 [PDF] Availableat: <https://asp.government.bg/> [Accessed 01 Sept. 2020]. (**Оригинално заглавие:** Агенция „Социално подпомагане” (n.d.). Годишен доклад за дейността на АСП 2006 [PDF] Availableat: <https://asp.government.bg/> [Accessed 01 Sept. 2020]

Social Assistance Agency (n.d.). Annual reports of Social Assistance Act 2019 [PDF] Availableat: <https://asp.government.bg/> [Accessed 18 Sept. 2020]. (**Оригинално заглавие:** Агенция „Социално подпомагане” (n.d.). Годишен доклад за дейността на АСП 2019 [PDF] Availableat: <https://asp.government.bg/> [Accessed 18 Sept. 2020]

The municipal strategy for development of social services in the city of Ruse 2016-2020 [PDF] Availableat: [https://ruse-bg.eu/uploads/files/SocialniDeynosti/Socialni%20deynosti\(2016-2020\)%20-%202019.pdf](https://ruse-bg.eu/uploads/files/SocialniDeynosti/Socialni%20deynosti(2016-2020)%20-%202019.pdf) [Accessed 01 Sept. 2020]. (**Оригинално заглавие:** Общинска стратегия за развитие на социалните услуги в град Русе 2016-2020 [PDF] Availableat: [https://ruse-bg.eu/uploads/files/SocialniDeynosti/Socialni%20deynosti\(2016-2020\)%20-%202019.pdf](https://ruse-bg.eu/uploads/files/SocialniDeynosti/Socialni%20deynosti(2016-2020)%20-%202019.pdf) [Accessed 1 Sept. 2020]